

Ceviri :

ÇUVAŞLARIN DİLİNİN KISA GRAMERİ¹

Pierre-Charles LEVESQUE

(Çeviren: Arş. Gör. Ebru KABAKÇ²)

Rusya'da, sanıyorum Saint-Petersburg'da ve eğer yanılmıyorsam ben Rusya'yı terk etmeden hemen önce, 1780 yılında, yazarı, yayım tarihi ve yayım yeri belli olmayan 68 sayfalık tek ciltten oluşan Rusça bir Çuvaş Grameri yayımlandı.

Tesadüfen bir örneğini Paris'te buldum ve onu hemen Doğu dillerine ait her şeye karşı büyük bir ilgi duyan Enstitüye1 tanıtma gereği duydum.

Dil tarihinin insanlık tarihiyle ne kadar yakından bağlantılı olduğunu biliyoruz. Dillerin karşılaştırmalı incelemeleri sayesinde toplumların, ilk ortaya çıktıkları yerlerden çok uzak coğrafyalara ulaşmak için katettikleri yolları gösterebiliriz.

Çuvaşlar, Volga'nın her iki yakasında bulunan birer Rus eyaleti olan Nijegorod, Kazan ve Orenbourg'ta yaşarlar. Uzun süre göçebe olarak yaşadıktan sonra yerleşik düzene geçmeye mecbur olmuş, ihtiyaç nedeniyle toprak ekmiş, eski alışkanlıklarına dayanan doğal bir zevkle avlanmaya devam etmişlerdir. Kuzey Asya'daki Uygur, Ogur, Iougur adıyla bilinen halkı, Çuqları, Permiyenleri, Samoyedlerin bir kısmını, Çeremişleri, Ostyakları, Vogulları, Laponları, Finleri ve hatta belki Macarları vb. de içine alan geniş Fin ırkına aittirler.

Çuvaşlar, Tatar-Tork/Türklerle karışmışlar, bu karışımından dolayı Fin ırkından getirdikleri karakteristik sarı/kızıl saçlılığı kaybetmişlerdir. Orijinal dilleri bu alışverişten etkilenmiştir ve pek çok Tatarca kelime içerir. Çuvaşa saf bir dil değildir; aksine, Tatarcanın baskın olduğu Fince-Tatarca karışımı bir dildir.

Bu konuda Rusya'daki genel görüşe uyarak Çuvaşları, Çuqların ya da Finlerin büyük ailesinin içinde saymıştım. Ancak siyah saçları ve dillerinin baskın karakteri bana, onların kökenlerini, Volga kıyısında yaşayan ve buradaki yerleşik Finlere karışmış, bu alışverişin yakınlığından dolayı Finlerin

1 Pierre-Charles Levésque, *Grammaire Abrégée de la Langue des Tchouvaches*, Journal Asiatique, Tome V (1825), 213-224; 267-276.

2 Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü-İzmir/TÜRKİYE

kimi âdetlerini ve dillerinin zayıf bir yönünü benimsemiş olan Tatar-Türklere götürmemi söylüyor. Bu his Peter Simon Pallas'ınkine benziyor: Pallas, Çuvaşların yüz hatlarının, Tatar ırkının iyi bir karışımını gösterdiğini, kadınlarının hoş yüz çizgilerine sahip olduğunu, bunun Fin kadınlarının dış görünüşüne uymadığını söyler.

Latin gramecilerinin ‘söylemin sekiz kısmı’ dedikleri şeyi Çuvaşçada buluyoruz: Çuvaşça ne Cermen ne Yunan dillerinin ne de Cermenya’dan çıkışarak Romen dillerini oluşturmuş olan modern dillerin eklenenme sistemlerine zerre kadar uyuyor.

İsimlerde cinsiyet ne bir son ekle ne de başka bir kategoriyle belirleniyor; yani gramatikal bir cinsiyetleri yok. Bu, diğer dillerde olduğu gibi keyfi cinsiyetlerin olması, söz gelimi bazen erilin dişil ya da dişilin eril olması durumıyla karşılaşmaktan daha iyi değil midir?

İsimler birbirinden genitifin şekliyle ayırt edilebilen iki çekime sahiptirler: İlk çekimde genitif, sertçe telaffuz edilen *-ynn2* veya *-nn* ile, ikinci çekimde yumuşak telaffuz edilen *-enn* veya *-nn* ekiyle yapılır.³

Çuvaş gramerinin Rus yazarı, bu dilde beş hâl çekiminin olduğunu söyler ancak ana diline ya da Latinceye yaklaşmaya çalıştığı için hataya düşer. Gerçekte Çuvaşların isim çekiminde yalnızca üç hâl vardır: nominatif, genitif ve datif. Yazarın akuzatif dediği datifle eş değerdir ve genellikle Latin, Yunan ve Slavların akuzatif kullandığı yerde Çuvaşlar nominatif kullanırlar.

Yazarın ablatif dediği ise nominatifin, Latinlerin ön çekim edati sözüne analogiyle ‘son çekim edati’ dediğim bir parçacıkla birleşmiş hâlidir. Bu son çekim edati ilk çekim için *ba* veya *pa*, ikinci çekim için *bia* veya *pia* hatta bazen *bala* veya *bicha*'dır ve “ile” anlamına gelir. Aynı yazar isimlerin teklik ve çokluk hâllerinin bulunduğu söyler ancak çokluk dediği gramatikal olarak nominatifin teklik hâliyle bunun ardından gelen *zam* veya *sam* sözünden başka bir şey değildir. *zam* veya *sam*'ın çekimlenmesi tekil isimlerle aynı şekilde ve üç hâl çekimine de girer.

Bir ismin ilk çekimine dair bir örnek görelim:

Birinci İsim Çekimi

Tekil	Çoğu
1. Hâl (Nom.): <i>Sirla</i> “çilek”	1. Hâl (Nom.): <i>Sirla zam</i> “çilekler”
2. Hâl (Gen.): <i>Sirlanynn</i> “çileğin”	2. Hâl (Gen.): <i>Sirla zamin</i> “çileklerin”
3. Hâl (Dat.): <i>Sirlana</i> “çileğe”	3. Hâl (Dat.): <i>Sirla zama</i> “çileklere”

Bu örnek, bütün isimlerin ilk çekimdeki hâllerini öğrenmek için yeterli değildir. Nominatif hâldeki ismin bitiş şekli, genitifin oluşumunu etkileyebilir. Bunu farklı isimler üzerinde görmek gereklidir:

- Yukarıdaki örnekte görmüş olduğumuz gibi, *a* ile biten isimlerin genitifi *-ninn* şeklindedir: *sirla*; gen. *sirlanynn*
- *ou* ile biten isimler genitifi *-vynn* şeklinde alırlar: *tou* “dağ”; gen. *touvynn*; dat. *touva*.
- *o* ve *y* ile biten isimler ise *-nn* alırlar: *koukro* “göğüs”; gen. *koukronn*; dat. *koukra*. *smardy* “yanak”; gen. *smardynn*; dat. *smarda*.
- *v*, *l*, *m*, *r* ile biten isimlerde genitif *-ynn* şeklindedir: *ouchchiv* “soda”; gen. *ouchivynn*; dat. *ouchiva*. *siol* “yıl”; gen. *siolynn*; dat. *siola*. *toum* “don”; gen. *toumynn*; dat. *touma*. *tor* “tanrı”; gen. *torynn*; dat. *tora*.
- *n’li* kelimeler genitif hâle gelebilmek için *-nynn* alırlar: *kon* “gün”; gen. *konnynn*; dat. *konna*.
- *d* ve *t* ile biten sözler genitifi *-dynn* ekiyle oluştururlar: *vad* “yaşlı adam”; gen. *vadynn*; dat. *vada*. *iat* “isim”; gen. *iadynn*; dat. *iada*.
- *z* ve *s* ile biten sözler genitifi *-zynn* ile oluştururlar: *iyvys* “balmumu”; gen. *iyvyzynn*; dat. *iyvyza*.
- *k* ya da *kh* ile biten sözler genitifi *-gynn* ekiyle oluştururlar: *aiak* “(vücutta) yan taraf”; gen. *aiagynn*; dat. *aiaga*. *oikh*, “ay”; gen. *oigynn*; dat. *oiga*.
- *b* ya da *p* ile biten isimler *-bynn* alarak genitif oluştururlar: *tob* “kursun, mermi”; gen. *tobynn*; dat. *toba*. *top* “top (savaş topu)”; gen. *tobynn*; dat. *toba*.

İkinci İsim Çekimi

İkinci çekimde ilkinden daha fazla zorluk yoktur ve her ikisinde örtüşen yanlar bulunur.

ia ile biten isimler, ilk çekimde *a* ile biten isimlere karşılık gelirler. Tek fark, genitif *-nenn* yerine *-nynn*, datif de *-a* yerine *-ia* şeklindedir. *-ia* vokalleri diftonglu telaffuz edilirler.

Tekil	Çoğul
Nom. <i>Annia</i> “anne”	Nom. <i>Annia zem</i> “anneler”
Gen. <i>Annianenn</i> “annenin”	Gen. <i>Annia zemen</i> “annelerin”
Dat. <i>Anniania</i> “anneye”	Dat. <i>Annia zemia</i> “annelere”

Genitifin oluşumu, ilk çekimde olduğu gibi, nominatifin bitiş şekline bağlıdır.

- *ia* ile biten isimlerde genitifin oluşumunu gördük.
- *iou, e, i* ile biten isimler son vokal ya da diftonglarını *-enn* şeklinde değiştirirler: *ciouciou* “bıçak, hançer”; gen. *cioucenn*; dat. *cioucia*. *kadtché* “genç adam”; gen. *kadtchenn* “genç adamdan”; *kadtchia* “genç adama”. *Iouzi* ya da *ouzi* “yaş (insan yaşı)” gen. *ouzenn*; dat. *ouzia*.
- *yi* ile biten isimler nominatifin sonuna *-enn* eklerler: *myi* “boyun”; gen. *myienn*; dat. *myiia*.
- *l, m, n, r’* li isimler, sonlarına *-enn* hecesini alarak genitif oluşturabilirler: *klul* “kış”; gen. *khilenn*; dat. *khilia*. *tioutioum* “karanlık”; gen. *tioutiomenn*; dat. *tioutioumia*. *kin* “gelin kız”; gen. *kinenn*; dat. *kinia*. *ir* “sabah”; gen. *irenn*; dat. *iria*.
- *d* veya *t* ile biten isimler *-denn* genitifini alırlar: *Pit* “surat”; gen. *pidenn*; dat. *pidia*.
- *s* ve *z* ile biten isimler *-zenn* genitifini alırlar: *is*, “iş”; gen. *izenn*.
- *k* ve *kh* ile biten isimlere genitif *-genn* şeklinde gelir: *irik* “özgürlük, güç”; gen. *irigenn*.
- Nihayet *tchi, tché* ile biten isimler *-dtchen*; *p* ile bitenler *-benn*; *j* ile bitenler ise *-genn* genitifini alırlar.

İlk çekimde *l, m, n, r; d, t*, ve *p* vs. ile biten isimlerden bahsettim. Kendi yazı karakterimizle (Latin alfabesi) yazınca ikinci çekimde de aynı şekilde bitişlerin olduğunu sanıyoruz ancak bu doğru değildir. Rus alfabetesinde bulunup bizde bulunmayan iki işaret, söz sonundaki ünsüzlerin sert mi yumuşak mı okunacağını belirler: Çuvaşça isimlerin ikinci çekiminde bu işaretlerden yumuşak okutani, ilk çekimde ise sert okutani kullanılır.

Çuvaşların fillerden türemiş isimleri yoktur: Meselâ *sev-* filinden *sevgi* sözünü, *inan-* filinden *inanç* sözünü vb. türetmedikleri için dilleri şimdiki hâliyle kaldıkça duyguları hakkında düşünmeden hissedeecek ve metafizikçi olamayacaklardır.

Çuvaşların sıfatlarının olmadığını, ‘sıfat’ terimiyle daha çok zarf kökenli çekimsiz kelimeleri kastettiklerini söyleyebilir miyiz, bilmiyorum.4

Sıfatların isimlere bağlanmadığı ve isimlerin ne cinsiyet ne çoğul hâlinin bulunduğu bir dil, Avrupa dillerimizin gramer kurallarına göre olağanüstü bir istisnadır. Ancak nerede istisna görmüyoruz ki? Yunanca yalın hâldeki çoğul isimlerle birlikte fillerin teklik şahıslarını kullanır; hatta bu dil bilisel

hatayı (*solécisme*) isimlerin cinsiyetinden çok anlamını dikkate alan Atinalılar sıkça yaparlar. Slav dilinde ise iki, üç ve dört sayılarıyla birlikte kullanılan isimler tekil genitif hâlde, dörtten büyük sayılarla birlikte kullanılan isimler ise çoğul genitif hâldedirler: *duo, tres quatuor hominis; quinque, sex, septem hominum.*

Peki Çuvaşlarda sıfatların çekimlenmemesi neden bizi şaşırtır? Bir ‘şey’i nicel durumuna göre nitelediklerinden, sayı isimleri de bir tür sıfat ve niteleyici/değiştirici (*modificatifs*) sayılırlar. Yunanlarda ve Latinlerde ise biri çekimlenirken diğerini çekimlenmez. Peki bu farklılığın sebebi nedir? Cevabını Çuvaşların dilinde buluyoruz: Çuvaşça *hepsi* sözü sıfat olduğu hâlde çekimlenir. Bu kelimedede ve aşağıda sayacağımız diğer birkaç kelimedede çekim, diğer isimlere göre daha çok tamamlanmıştır. Çünkü datiften, bitiş şekliyle ayıracabileceğimiz bir akuzatif bulunur ve ön çekim edati *bia*’dan önce gelen ablatif, nominatif gibi bitmez.

***hepsi* Sözünün, Zamirlerin ve Sayı İsimlerinin Çekimleri**

Nominatif: <i>Pordé</i> “hepsi” Genitif: <i>Porindia</i> “hepsinden” Datif: <i>Pornia</i> “hepsine” Akkuzatif: <i>Porneđe</i> “hepsi” Ablatif: <i>Porim bia</i> “hepsiyle, hepsinden”	Nom.: <i>Pillek</i> “bes” Gen.: <i>Pilleguin</i> “beşin” Dat.: <i>Pillégua</i> “beşe” Akk.: <i>Pilekgua</i> “beş” Abl.: <i>Pillek pia</i> “beşten, beşle”
Nom.: <i>Ikké</i> “iki” ⁵ Gen.: <i>Ikchiinn</i> ya da <i>ikechnen</i> “ikinin” Dat.: <i>Ikichnia</i> “ikiye”	Nom.: <i>Ikché</i> “ikisi” Gen.: <i>Ikchindia</i> “ikisinin” Dat.: <i>Ikichiadi</i> “ikisine” Akk.: <i>Ikichiadi</i> “ikisini” Abl.: <i>Ikchim bia</i> “ikisinden” ya da “ikisiyle”
Nom.: <i>Viscé</i> “üç” ⁶ Gen.: <i>Visciinn</i> “üçün” Dat.: <i>Viscia</i> “üçe”	

Zamirler

Teklik Nom.: <i>Abé</i> ya da <i>ap</i> ⁷ “ben” Gen.: <i>Manynn</i> Dat.: <i>Mana</i> Akk.: <i>Mana</i> Abl.: <i>Man ba</i>	Çokluk Nom.: <i>Abir</i> “biz” Gen.: <i>Pirinn</i> Dat.: <i>Piria</i> Akk.: <i>Piria</i> Abl.: <i>Pirin bia</i>
--	---

Teklik Nom.: <i>Aze</i> ya da <i>as</i> ⁸ “sen” Gen.: <i>Sanynn</i> Dat.: <i>Sana</i> Akk.: <i>Sana</i> Abl.: <i>San ba</i>	Çokluk Nom.: <i>Azyr</i> “siz” Gen.: <i>Siren</i> Dat.: <i>Siria</i> Akk.: <i>Siria</i> Abl.: <i>Sirin ba</i> ya da <i>bia</i>
Teklik Nom. <i>Kam</i> ⁹ “kim” Gen.: <i>Kamynn</i> Dat.: <i>Kama</i>	Çokluk Nom.: <i>Min</i> “ne” Gen.: <i>Minium</i> Dat. <i>Minia</i>

Fransızcadaki *même*¹⁰ “aynı” kelimesi, birinci ve ikinci şahislardan sonra farklı şekilde gösterilir:

Teklik Nom.: <i>Abé kham</i> “Ben kendim” Gen.: <i>Khamyn</i> Dat.: <i>Khama</i>	Çokluk Nom.: <i>Khamyr</i> Gen.: <i>Khamyrym</i> Dat.: <i>Khamra</i>
Teklik Nom.: <i>Aze khou</i> ¹¹ “Sen kendin” Gen.: <i>Khouinn</i> Dat.: <i>Khoua</i>	Çokluk Nom.: <i>Khoir</i> Gen.: <i>Khorym</i> Dat.: <i>Khoirna</i>
Teklik Nom.: <i>Vyl</i> ya da <i>voul</i> ¹² “o” Gen.: <i>Onyn</i> Dat.: <i>Ona</i> Akk.: <i>Ona</i> Abl.: <i>On ba</i>	Çokluk Nom.: <i>Volzam</i> ya da <i>vylzem</i> “onlar” Gen.: <i>Vylzamynn</i> Dat.: <i>Vylzama</i>
Teklik Nom.: <i>Siavia</i> “şu” Gen.: <i>Siavynn</i> Dat.: <i>Siavna</i> Akk.: <i>Siavna</i> Abl.: <i>Savam ba</i>	
Teklik Nom.: <i>Siaga</i> “bu, şu” Gen.: <i>Siakkann</i> Dat.: <i>Siakka</i> Akk.: <i>Siakka</i> Abl.: <i>Siakym ba</i>	Çokluk Nom.: <i>Siak-sam</i> ya da <i>sagazam</i> “şunlar” Gen.: <i>Siak-samynn</i> Dat.: <i>Siak-sama</i> Akk.: <i>Siak-sama</i> Abl.: <i>Siak sam ba</i>

Teklik Nom.: <i>Manyn</i> ¹³ “benim” Gen.: <i>Mann</i> Dat.: <i>Mann</i> ya da <i>mannia</i> Akk.: <i>Maninnia</i> Abl.: <i>Manne bia</i>	Çokluk Nom.: <i>Manné zam</i> Gen.: <i>Manné zamynn</i> Dat. ve Akk.: <i>Manné zamia</i> Abl.: <i>Manné zam ba</i>
Teklik Nom.: <i>Piren</i> “bizim” Gen.: <i>Pirenenn</i> Dat. ve Akk.: <i>Pirinnia</i> Abl.: <i>Pirin-bia</i>	Çokluk Nom.: <i>Piren zam</i> Gen.: <i>Piren zamynn</i> Dat. ve Akk.: <i>Piren zamia</i> Abl.: <i>Piren zam ba</i>
Teklik Gen.: <i>Onynn</i> “ondan” Dat. ve Akk.: <i>Onynnia</i> Abl.: <i>On ba</i>	Çokluk Gen.: <i>Onynn zam</i> “onlardan” Dat. ve Akk.: <i>Onynn zama</i> Abl.: <i>Onynn zam-ba</i>
Teklik Nom.: <i>Khoujou</i> “hangi” Gen.: <i>Khougiin</i> Dat.: <i>Kouchnia</i>	Çokluk Nom.: <i>Khoujou zam</i> vs.

Fıiller

Çuvaşlarda fiillerin tek bir çekimi vardır.

Fiil, şimdiki zaman, geçmiş ve gelecekteki hareketi ifade eder. Şimdiki zaman bölünmez; var olduğu anda geçmiştir. Ancak geçmiş zaman da gelecek zaman da bölünebilir çünkü öncesi ve sonrası dahil olmak üzere geniş zamanları kapsarlar. Pek çok dilde geçmiş ve gelecek zaman için birden çok kip varken Çuvaşlar geçmiş de geleceği de tek bir şekilde düşünürler. Böylece fiillerinin yalnızca üç zamanı olur: Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman.

Doğaları gereği Latin gramecilerinin bildirme, emir, tasarlama ve masdar dedikleri kipleri tanırlar; bunun yanı sıra partisipleri de vardır.

İstek bildirmek için tek bir kipleri vardır ve bunun yeterli olduğunu görmek zor değildir; dilimizde (Fransızcada) istek ifadesi şimdi yapmasını istiyorum (*je veux qu'il fasse à présent*), gelecek sene yapmasını istiyorum (*je veux qu'il fasse l'année prochaine*) şeklinde kullanılır ancak istiyordum (*je voulais*), isterdim (*j'ai voulu*), yapmasını isterdim (*je voudrais qu'il fasse*)¹⁴ şeklinde yanlış kullanımlar da vardır. Çuvaşlar, dillerinde kendilerini hatasız ifade ederler, aynen bizde yanlış konuştuğu hâlde kendini çok iyi dinleten insanların yaptığı gibi.

Olmak fiili bütün diğer fiillerin yerine kullanılabilir. Elzem olan tek fiildir ve dilde ilk kullanılan fil olduğu varsayıldığına göre Çuvaşların dilinde de, diğer pek çok dilde olduğu gibi, düzensizdir.

Bu fiilin şimdiki zamanı, teklik ve çokluk şekilleri aynı olan ve kişisi yalnızca zamirlerle gösterilen tek heceli *bor-* ya da *por-* filidir.

Geniş Zamanda Bildirme <i>Ab por ya da bor</i> “benim” <i>Aze por ya da bor</i> “sensin” <i>Vyl por ya da bor</i> “odur” <i>Abir por ya da bor</i> “biziz” <i>Azir por ya da bor</i> “sizsiniz” <i>Vyzlam por ya da bor</i> “onlardır”	Geçmiş zaman <i>Abé portché</i> “ben idim, ben imişim, ben imiştim” <i>Azé portché</i> “sen idin” <i>Vyl portché</i> “o idi” <i>Abir bolzatsamyr</i> “biz idik” <i>Azir bolzatsyr</i> “siz idiniz” <i>Vylzam botzatchess</i> “onlar idiler”
Gelecek zaman <i>Ap bolap</i> “ben olacağım” <i>As bolap</i> “sen olacaksın” <i>Vyl bole</i> “o olacak” <i>Abir balabar</i> “biz olacağız” <i>Azir bolar</i> “siz olacaksınız” <i>Vylzam bolézé</i> ya da <i>polézé</i> “onlar olacaklar”	Emir <i>As bol</i> “sen ol” <i>Azir bolar</i> “siz olun”
	Mastar <i>Polma ya da bolma</i> “olmak”

Çuvaşça Fiil Çekiminin Paradigması

Şimdiki zaman <i>Ap kaziaradyp</i> “ben rica ediyorum” <i>Azé kaziaradyn</i> “sen rica ediyorsun” <i>Vyl kazarat</i> “o rica ediyor” <i>Abyr kazaratpyr</i> “biz rica ediyoruz” <i>Azir kazaradyr</i> “siz rica ediyorsunuz” <i>Vylzam kazarassé</i> “onlar rica ediyorlar”	
Geçmiş zaman <i>Ap kaziadym</i> “ben rica ettim” <i>Azé kaziardyn</i> “sen rica ettin” <i>Vyl kaziartché</i> “o rica etti” <i>Abir kaziardymyr</i> “biz rica ettik” <i>Azir kaziardyr</i> “siz rica ettiniz” <i>Vylzam kaziartchess</i> ya da <i>kaziartress</i> “onlar rica ettüler”	Emir <i>As kaziar</i> “sen rica et” <i>Vyl kaziardar</i> “o rica etsin” <i>Azir kaziaryr</i> “siz rica edin” <i>Kaziatcher</i> ya da <i>kaziatchera</i> “onlar rica etsinler”

Gelecek zaman <i>Ap kaziarap</i> “ben rica edeceğim” <i>Aré kaziaryn</i> “rica edeceksin” <i>Vyl kaziaré</i> “o rica edecek” <i>Abir kaziarybyr</i> “biz rica edeceğiz” <i>Azir kaziaryr</i> “siz rica edeceksiniz” <i>Vylzam kaziaryr</i> “onlar rica edecekler”	Dilek <i>Ab kaziarzattym</i> “ben rica edeyim” <i>As kaziarzattyn</i> “sen rica edesin” <i>Vyl kaziarzatché</i> “o rica etsin” <i>Aber kaziarzattymyr</i> “biz rica edelim” <i>Azer kaziarzattyır</i> “siz rica edin” <i>Vylzam kazarzatchess</i> “onlar rica etsinler”
Mastar <i>Kaziarass</i> “rica etmek”	Şimdiki zaman partisibi <i>Kuziaragan</i> “rica eden”
	Geçmiş zaman partisibi <i>Khoujon kaziartché</i> “rica etmiş”

Çuvaşça fiillerin edilgen halleri yoktur; “dua edildim” demek için “*bana dua ederler*” derler: *mana vylzam kaziarassé*.

Çuvaşlar şimdiki zaman çekiminde *-adap*, *-adyp*, *-édep* ile biten fililleri olumsuz yapmak için son iki hecenin yerine *-mastap* getirirler; böylece *kaziaradyp* “dua ediyorum” > *kaziarmastap* “dua etmiyorum” olur. Fiil *-iadep*, *-iadap*, ya da *-iadyp* ile biterse yalnız son hecenin yerine *-mastap* gelir: *sisuriadep* “yürüyorum” > *souriamastap* “yürümüyorum” olur. Bu iki heceli *-mastap*, diğer fiiller gibi çekimlenir: *mastap*, *mastan*, *mast*.

Çuvaş gramerinin Rus yazarı, bu dile ait uzun bir söz varlığı listesi vermiştir. Ben sadece daha az uygar ve hatta en cahil topluluklarda bile en sık kullanılanları vermekle yetineceğim.15

Söz Varlığı

Çuvaşça	Türkçe
<i>Per pria</i> “bir”	Bir بـر
<i>Ikeé</i> “iki”	Iki كـي
<i>Vissé</i> “üç”	Utch اوخ
<i>Svatta</i> “dört”	Dourt دورت
<i>Pikek</i> “beş”	Besch بشـ
<i>Oltá</i> “altı”	Alty الـتـي
<i>Sittché</i> “yedi” (Fincede <i>seitsemen</i>)	
<i>Sakari</i> “sekiz”	Sekiz سـكـز
<i>Toukhouri</i> “dokuz”	Togous طـوـقـوـز
<i>Vonna</i> “on”	On اون
<i>Vonber</i> “on bir”	On bir بـراـون
<i>Vonikké</i> “ok iki”	On iki اـكـلـوـن
<i>Sirim</i> “yirmi”	Igirmiy انـكـرمـي
<i>Výtour</i> “otuz”	Otouz اوـتـوـز
<i>Khéríkh</i> “kırk”	Kirk قـرـقـ
<i>Alla</i> “elli”	Olly الـلـى
<i>Otsaal</i> “altmış”	Altmysch التـمـشـ
<i>Sitmel</i> “yetmiş”	Ietmisch تـمـشـ
<i>Sakar vonna</i> “seksen”	Seksen سـكـسـن
<i>Toukhouronna</i> “doksan”	Doksan طـوـقـانـ
<i>Siour</i> “yüz”	Youz يـوـزـ
<i>Pin</i> “bin”	Byn بن
<i>Tor ya da tora</i> “Tanrı” (İskandinav kökenli)	<i>Pioul</i> “bulut” Türkçe bulut بـولـت
<i>Sionalik</i> “gökyüzü”	<i>Khoel</i> “güneş”
<i>Siandalik</i> “dünya, yüzyıl”	<i>Namych</i> “balık”
<i>Siot</i> “ışık”	<i>Tetei</i> “mutluluk”
<i>Oikh</i> “ay” Türkçe aï اـيـ	<i>Teleimar</i> “lanet”
<i>Aslaté</i> “gök gürültüsü”	<i>Bourss</i> “dövüş”
<i>Sizim</i> “şimşek” Türkçe <i>Schemsche</i>	<i>Sot</i> “ihabet”
<i>Ir</i> “sabah”	<i>Vilem</i> “ölüm”
<i>Kass</i> “akşam”	<i>Sin</i> “insan”
<i>Siourla</i> “gece”	<i>Attia</i> “baba” Tatarca <i>ata, atai</i>
<i>Siodar</i> “yıldız”	<i>Annia</i> “anne” Tatarca <i>enia, inei</i> ; Türkçe <i>ana</i> اـنا
<i>Vot ya da vout</i> “ateş”	<i>Yoyl</i> “oğul” Türkçede <i>Oghul</i> اوـغـلـ
<i>Sivé</i> “soğuk”	<i>Kher, khir</i> “kız” Tatarca <i>kys</i> ; Türkçe <i>Avret</i> قـزـ
<i>Toum</i> “buz”	<i>Opchka</i> “koca, (eş)”
<i>Ojou, oujou, ouchou</i> “sıcak”	<i>Avam, avroum</i> “kadın” Türkçe <i>Avret</i> پـاـدـشـاـهـ
<i>Ior</i> “kar”	<i>Patcha</i> “prens, kral” Farsça <i>Pâdichâh</i>
<i>Siol</i> “yıl” Farsça <i>Sal</i> سـلـ	<i>Albout, olbout</i> “efendi”
<i>Kiour, konna</i> “sonbahar”	<i>Tchora, tchoura</i> “köle”
	<i>Vyro-vourou</i> “hırsız”

<i>Khil</i> “kış”	<i>Kiouroujé</i> “komşu”
<i>Sior konnaia</i> “ilkbahar”	<i>Soiacé</i> “aldatıcı, yaniltıcı”
<i>Sioula</i> “yaz” Türkçe <i>yaz</i> پاز	<i>Toss, doss</i> “dost” Türkçe ve Farsça <i>dost</i> دوست
<i>Sil</i> “rüzgâr” Türkçe <i>Yl</i> ایل	<i>Khalykh</i> “halk, ulus” Arapça <i>Khalik</i> خالف
<i>Pour</i> “dolu”	<i>Khorakh</i> “haydut”
<i>Siomar</i> “yağmur” Türkçe <i>Yaghmour</i> بغمود	<i>Timirze</i> “demirci”
<i>Ier</i> “gözyaşları”	<i>Poudy</i> “tahıl”
<i>Kherte</i> “güzellik”	<i>Ioys</i> “ağaç”
<i>Soia</i> “yalan”	<i>Ioukhman</i> “zincir”
<i>Vad</i> “yaşlılık”	<i>Khorn</i> “huş ağacı”
<i>Yoyr</i> “yük”	<i>Sioukha</i> “ihlamur”
<i>Siamga</i> “alın”	<i>Khor</i> “ördek”
<i>Siouss</i> “saç”	<i>Kvagal</i> “kuş”
<i>Tchitchi</i> “meme”	<i>Tchigui</i> “tavuk” Fischer'e göre Macarca
<i>Pit</i> “yüz”	<i>Tyouk</i> Tatarca <i>taouk</i>
<i>Smardy</i> “yanak”	<i>Pyl</i> “bal”
<i>Koss</i> “göz”	<i>Yvis ya da vouss</i> “reçine”
<i>Sioumza</i> ya da <i>soumza</i> “burun”	<i>Kachkar</i> “kurt”
<i>Siovar</i> “ağız”	<i>Vylikh</i> “sürü”
<i>Chil</i> “diş”	<i>Vygour</i> “siğır”
<i>Tchilgui</i> ya da <i>tchilguia</i> “dil”	<i>Inia</i> “inek”
<i>Khoulga</i> “kulak”	<i>Taga</i> “koyun”
<i>Mye</i> “boyun”	<i>Sorakh</i> “dişi koyun”
<i>Alla</i> “el”	<i>Kadschaka</i> “keçi”
<i>Sian, out</i> “vücut”	<i>Laja ya da lacha</i> “at”
<i>Ser</i> “yeryüzü”	<i>Kisria</i> “tay”
<i>Yltin</i> ya da <i>yltan</i> ”altın” Türkçe <i>Altoun</i> الون	<i>Siort</i> “ev”
<i>Kioumel</i> “gümüş” Türkçe <i>Gumusch</i> كومش	<i>Piort</i> “ocaklık”
<i>Toum</i> “kil”	<i>Vot</i> “ateş”
<i>Khyir</i> “kum”	<i>Soukman</i> “giysi”
<i>Tiol</i> “yol”	<i>Kriouk</i> “kürklü manto”
<i>Khir</i> ya da <i>oi</i> “ova”	<i>Ksia</i> “keçe”
<i>Ton</i> “dağ” Tatarca <i>taou</i>	<i>Sounou</i> “mızrak”
<i>Timer</i> “demir” Türkçe <i>Demir</i> حديد	<i>Khess</i> “kılıç”
<i>Siot</i> “süt”	<i>Tchal</i> “silah”
<i>Torakh</i> “ayran”	<i>Pda ya da pouda</i> “çivi”
<i>Khyima</i> “krema”	<i>Kim</i> “tekne”
<i>Ach</i> “et”	<i>Kioubiar</i> “köprü”
<i>Toar</i> “tuz”	<i>Koul</i> “göl”
<i>Sionakh</i> “atlı kızak”	
<i>Sirma</i> “nehir”	
<i>Chiv</i> “su”	

Sıfatlar

<i>Sidek</i> ya da <i>sidik</i> “kötü”	<i>Yiy</i> “şanlı”
<i>Laikh</i> “iyi, güzel”	<i>Tchré, tchiri</i> “esen”
<i>Yzyk</i> “büyük”	<i>Syv</i> “sağlıklı”
<i>Eblé, minia, vychkal</i> “kötü”	<i>Ianda</i> “uyanık”
<i>Ir</i> “mutlu”	<i>Khionbiour</i> “mutlu”
<i>İouvach</i> “huzurlu”	<i>Viliaska</i> “ölümlü”
<i>Pattyır</i> “güçlü”	<i>Syozyr</i> “hasta”
<i>Iriklé</i> “özgür”	<i>Khora</i> “siyah”
<i>Oujji</i> “sıcak”	<i>Chora</i> “beyaz”
<i>Psereghené</i> “soğuk”	<i>Iorly</i> “mutsuz”
<i>Myndyc</i> “şişman”	<i>Vada</i> “yaşlı”
<i>Tchéhére</i> “parlak”	<i>Ptchiksi</i> “küçük”
<i>Bouian</i> “zengin”	<i>Oustapit</i> “uslu”
<i>Siamrik</i> “genç”	<i>Kivtché</i> “yiğit”

Fiiller

<i>Kaladap</i> “söylerim”	<i>Tchobadap</i> “kaçarım”
<i>Kioudiadat</i> “beklerim”	<i>Chanadap</i> “inanırmışım”
<i>Raradap</i> “veririm”	<i>Tchioumladap</i> “çığnerim, yerim”
<i>Sodadap</i> “satarırmışım”	<i>Oujnadarap</i> “isıtırırmışım”
<i>Tydadap</i> “emredermişim”	<i>Plédap</i> “anlırmışım”
<i>Posladap</i> “başlarım”	<i>Koladap</i> “gülerim”
<i>Chokchladap</i> “düşünürüm”	<i>Oujolanadap</i> “isıtırırmışım”
<i>Vyliadap</i> “oynarım”	<i>Poinadap</i> “zenginleştirirırmışım”
<i>Khoralanadap</i> “karartırmışım”	<i>Pyradap</i> “giderim”
<i>Ydadap</i> “ok çekerim”	<i>İouziadep</i> “farkına varırmışım”
<i>Kazadap</i> “keserim”	<i>Sidiariadep</i> “beslerim”
<i>Koradap</i> “görürüm”	<i>Oldaladap</i> “yalan söylerim”
<i>Chiradap</i> “ararım”	<i>Kniadep</i> “vururum”
<i>Svadap</i> “süt sağarım”	<i>Isiadep</i> “içerim”
<i>Khoradap</i> “çekinirim”	<i>Siouriadep</i> “yürüürüm, gezerim”
<i>Laradap</i> “otururum”	<i>İjadep</i> “denizde seyahat ederim”
<i>Touradap</i> “ayaktayım”	<i>Pseriadep</i> “pişiririm”
<i>Siavladap</i> “görürüm”	<i>Viliadep</i> “ölürüm”
<i>Ioradadap</i> “severim”	<i>Tourladap</i> “dönerim”
<i>Choradadap</i> “ağartırmışım”	<i>Liaziadep</i> “taşırırmışım”
<i>Iatladap</i> “hakaret ederim”	<i>Knénédep</i> “inanırmışım”
<i>Khoadap</i> “takip ederim, avlarım”	<i>Pormanyń</i> “sahibim”
<i>Pragadap</i> “atarım”	

Zarflar

<i>Eplé</i> “dolayısıyla”	<i>Pit ya da Pité</i> “pek”
<i>Noumairak</i> “üstelik”	<i>Noumai</i> “sürekli”
<i>Idak</i> “çok”	<i>Sagalin</i> “yavaş yavaş”
<i>Sagal</i> “az”	<i>Khollenderekh</i> “yavaşça”
<i>Aran</i> “zar zor”	<i>Chalga</i> “içinden”
<i>Alai</i> “evet”	<i>Tolga</i> “dışından”
<i>Tchin</i> “gerçek”	<i>Sivykhra</i> “yakın”
<i>Siok</i> “hayır”	<i>Inziartra</i> “uzak”
<i>Mar</i> “asla, değil”	<i>Tola</i> “dışında”
<i>Polagan</i> “belki”	<i>Kallé, mallé</i> “buraya gel”
<i>Indé</i> “zaten”	<i>Tchiber, laekh</i> “pek çok”
<i>Yran</i> “sabahtan”	<i>Ouzal</i> “yanlış”
<i>Khalé</i> “şimdi”	<i>Tchass</i> “çabuk”
<i>Ir mar</i> “geç”	<i>Sairan</i> “kolayca”
<i>Aval, avalakh</i> “geçmişte”	<i>Ytlarakh</i> “daha iyi”
<i>İniar</i> “akşamleyin”	

Ünlemeler

<i>Abaz</i> “ah!”	<i>Akh</i> “ah!”
<i>Ababaz</i> “Ah! Ne yazık ki!”	<i>Vai, vai, vai</i> “ah!, ah!, ah!”
<i>Ai, vaai</i> “ah! ah!”	<i>Va, va, va</i> “sevinç ünlemi”
<i>Abaai</i> “gökyüzü”	<i>A, ba, ba</i> “aci ünlemi”

Edatlar

Dilimizde ön çekim edatı dediğimiz şey Çuvaşların dilinde son çekim edatıdır çünkü kelimelerden sonra getirilirler. Bir kısmı nominatifle diğer kısmı genitifle kullanılır.¹⁶

Nominatifle Kullanılan Son Çekim Edatları

<i>Da</i> “-de”	<i>Ria, jindtcha</i> “içinde”
<i>Dan, rian</i> “-den”	<i>Zyr, zr</i> “-SIZ”
<i>Sidchen, ba</i> “ile”	<i>Sintcha</i> “üstünde”
<i>Khoizindé</i> “ötesinde”	<i>İdtche, ai, ainé</i> “altında”
<i>Ilik, irlek</i> “için, tarafından, içinden”	<i>O-mynda, o-myndtché</i> “önce”
<i>Khochnia, kochyndtchia</i> “ortasında”	<i>Vitriakh</i> “içinden, -nin içinden”
<i>Siomné, siomanda</i> “yakın, yakınında”	<i>Orla</i> “tarafından, ötesinde, içinden”
<i>Batnia, batndché</i> “-e doğru”	

Genitifle Kullanılan Son Çekim Edatları

<i>Khiriss</i> “-e karşı”	<i>Sionleriakh</i> “-nin üzerinde”
<i>Sivykh, sivyrakh</i> “yakın”	<i>Tavrla</i> “etrafında”
<i>Ai, aiaralass</i> “-nin altında”	<i>Char, na</i> “-nin yüzünden, -e göre”

NOTLAR

1 Institut de France. (ç.n.)

2 Levesque’in bu çalışmasında Çuvaşçaya ilişkin olarak Latin harfleriyle kayıt altına aldığı ekler ve örnekler, harfi harfine ve yazarın verdiği anlamlar ile çeviriye taşınmıştır. Çuvaşçanın yazı tarihine ilişkin çalışmalar kaynaklık da edebilecek söz konusu biçimlerin Modern Çuvaşçadaki görümlerine, ilgili Türk yazı diline yönelik uzmanlığımız bulunmadığı ve çeviriinin amaçlarını aşağıda düşüncesi ile yer vermedik. (ç.n.)

3 Bu durum Türkçedeki sağır nun *ڭ* ve *ئ*’e tamamen uyar. Türkçede, Çuvaşçadaki gibi genitif çekiminin iki şekli vardır: Ünlüyle biten kelimelere *-ugn* *ڭ* eki getirilir: “er” ارڭ “erugn” gibi. Ünsüzle biten kelimelere getirilen genitif ise ünlü çatışmasını önlemek amacıyla bir n daha alır: بابا “baba” بابانڭ “babanugn”.

4 Aynı kusur Farsça ve Mançucada da vardır: Bu dillerde sıfatlar çekimsizdir ve genelde zarfların yerini tutarlar.

5 Türkçe *İki* اىكى .

6 Türkçe *Üç* اوچ .

7 Türkçe *Ben* بن , Mançuca Pi.

8 Türkçe *Sen* سن , Mançuca Si.

9 Türkçe *ki* كىي يدا kim كېي

10 Fransızca ilk anlamı “aynı” olan bu kelime şahıs zamirleriyle birlikte kullanıldığından dönüşlülük zamirini oluşturur. (ç.n.)

11 Farsça *Khod* قخود .

12 Türkçe *Ol* اول , Mançuca *İ*. Üç zamirin üç dilde de esas harflerinin değişmediğini görmek kolaydır.

13 Türkçe, Farsça ve Mançucada olduğu gibi Çuvaşçada da iyelik çekiminin tamlayanı, kişi zamirinin genitif eki almış şeklindeki başka bir şey değildir. Ancak Çuvaşçanın özelliği, iyelik zamiri olarak kullanılan bu genitifin çekime girmesidir.

14 Makalenin yazıldığı yıllarda bu çekimler yanlış sayılıyor olsa da

bugünkü Fransızcada kullanılmaktadır. Bu bilgi, Purdue Üniversitesi Fransız Dili Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Thomas Broden ve Institut d'Études Avancées de Paris Fransız Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Nadège Veldwachter tarafından teyit edilmiştir. (ç.n.)

15 Bu kelimelerden birkaçının Türkçeye ilişkisi aşıkârdır; bunlar çok az değişiklik göstermişlerdir.

16 Silvestre de Sacy'nin *Dil Bilgisinin Genel İlkeleri Kitabı*'ndan bunun, Grönland ve Türk dilinde aynı olduğunu öğreniyoruz.